

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ПРАКТИКИ У ВИХОВНИХ ЗАКЛАДАХ КРАКОВА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ДОСВІД РОБОТИ З ДІТЬМИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО РИЗИКУ

Яхнич Марина Володимирівна,
здобувач ступеня доктора філософії,
Криворізький державний педагогічний університет
nosenko.mr@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5021-614X

Метою дослідження є історико-педагогічний аналіз соціально-виховних практик у дитячих закладах Кракова кінця ХІХ – початку ХХ століття в контексті соціальних викликів та педагогічних ідей епохи. Особлива увага приділяється впливу християнської етики, трудового виховання, ролі духовенства та суспільних трансформацій на формування моделі виховання у цих установах. Для досягнення мети було застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує історико-педагогічний, соціокультурний, герменевтичний та локальний (регіональний) підходи. Зокрема, досвід Павліковіц проаналізовано як складову краківського соціально-виховного простору, що зумовлено їхньою територіальною близькістю до Кракова та адміністративною належністю до регіону. У межах зазначених підходів використано **методи** контент-аналізу джерел, порівняльно-історичний метод, метод історичної реконструкції. **У результаті дослідження** встановлено, що соціально-виховні практики в дитячих закладах Кракова поєднували етичні, трудові та дисциплінарні елементи у вихованні дітей у складних життєвих обставинах. Обґрунтовано, що у роботі з безпритульними дітьми сформувалась унікальна виховна модель, яка спиралася на три ключові компоненти: морально-релігійне наставництво, залучення до праці як інструмент ресоціалізації, а також поступову інституціоналізацію виховання за підтримки міських структур та костьолу. Також нами було проаналізовано діяльність двох типологічно різних установ, що дозволило виявити як спільні риси у виховних стратегіях, так і специфічні відмінності у педагогічних підходах, методах ресоціалізації та організаційній структурі. Незважаючи на відмінності у керівництві та ідеологічних засадах, обидва заклади реалізовували подібні функції щодо морального, трудового та соціального розвитку дитини. **Висновки.** Проведене дослідження засвідчило, що соціально-виховні практики у дитячих закладах Кракова кінця ХІХ – початку ХХ століття формувалися як відповідь на соціальні ризики доби (убогість, сирітство, безпритульність, злочинність). Встановлено, що ключовими елементами виховної роботи були трудове залучення, індивідуальний підхід, участь у спільноті закладу та формування навичок самовиховання. Виявлені принципи й практики є цінним джерелом історико-педагогічного досвіду та можуть бути критично осмислені з метою використання в сучасній соціально-педагогічній роботі з дітьми в умовах соціального ризику.

Ключові слова: дитинство, соціалізація, ресоціалізація, Краків, Павліковіце, Броніслав Маркевіч, Казімеж Семашко, морально-релігійне виховання, доброчинність, праця.

SOCIO-EDUCATIONAL PRACTICES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN KRAKOW IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES: EXPERIENCE WORKING WITH CHILDREN IN CONDITIONS OF SOCIAL RISK

Yakhnych Maryna Volodymyrivna,
Postgraduate Student at the Department of Pedagogy
Kryvyi Rih State Pedagogical University
nosenko.mr@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5021-614X

The purpose of the article is to conduct a historical and pedagogical analysis of social and educational practices in children's institutions in Kraków at the turn of the 19th and 20th centuries, within the context of the social challenges and pedagogical ideas of the era. Particular attention is given to the influence of Christian ethics, work-based education, the role of the clergy, and societal transformations on the formation of educational models within these institutions. To achieve this objective, an interdisciplinary approach was employed, integrating historical-pedagogical, socio-cultural, hermeneutic, and local (regional) perspectives. Notably, the case of Pawlikowice is examined as part of Kraków's broader social-educational space, due to its geographical proximity and administrative affiliation with the Kraków region. Within these frameworks, the study applies **methods** such as content analysis of primary sources, the comparative-historical method,

and the method of historical reconstruction. **The research findings reveal** that the socio-educational practices in Kraków's child welfare institutions combined ethical, labor-oriented, and disciplinary elements in the upbringing of children in difficult life circumstances. The research substantiates the emergence of a unique educational model for working with homeless children, based on three core components: moral and religious guidance, engagement in labor as a means of resocialization, and the gradual institutionalization of care, supported by municipal authorities and the Church. The study also analyzes two typologically distinct institutions, which allowed for the identification of both shared features in their educational strategies and specific differences in pedagogical approaches, resocialization methods, and organizational structures. Despite differences in leadership and ideological foundations, both institutions fulfilled similar roles in promoting the moral, labor, and social development of children. **Conclusions.** The study demonstrated that the socio-educational practices implemented in child care institutions in Kraków at the turn of the 19th and 20th centuries emerged as a response to the social risks of the time, including poverty, orphanhood, homelessness, and juvenile delinquency. The key components of educational work included labor involvement, an individualized approach, participation in the institutional community, and the development of self-education skills. The identified principles and practices represent a valuable source of historical and pedagogical experience and may be critically reconsidered for use in contemporary socio-pedagogical work with children at social risk.

Keywords: *childhood, socialization, resocialization, Kraków, Pawlikowice, Bronisław Markiewicz, Kazimierz Siemaszko, moral-religious education, charity, labor.*

Вступ. Історія виховання дітей у складних життєвих обставинах наприкінці XIX – на початку XX століття посідає важливе місце в розвитку педагогічної думки Польщі. На початку XX століття її землі залишалися поділеними між трьома державами, що стримувало розвиток єдиної системи державної опіки над дітьми. Соціальна політика визначалася інтересами окупаційних урядів, які суттєво різнилися рівнем економічного розвитку, культурою та політичними пріоритетами (Izabela Szczepaniak-Wiecha, 2006). У період, коли державна система соціального захисту ще не була розвинена, саме приватні ініціативи, доброчинні товариства та духовенство відігравали провідну роль в організації дитячих притулків та закладів виховання. Ці установи прагнули не лише забезпечити базові умови існування, а й сформувати у вихованців здатність до адаптації в суспільстві, відповідального ставлення до праці та самозабезпечення через навчання, трудову діяльність і моральне виховання.

Показовими є приклади двох виховних закладів для безпритульних та дітей сиріт: притулку в Павліковіцах, заснованого за ініціативою ксьондза Броніслава Маркевіча (Bronisław Markiewicz) та закладу ксьондза Казімежа Семашка (Kazimierz Siemaszko) у Кракові. Попри організаційні відмінності, обидві інституції були спрямовані на моральний, трудовий та соціальний розвиток дитини. Вони поєднували елементи опіки й ресоціалізації, ґрунтуючись на християнській етиці, дисципліні та вихованні через працю. Трудова діяльність розглядалася не лише як економічна необхідність, а передусім як засіб соціалізації, формування життєвих навичок і морального зростання.

Водночас аналіз використовуваних в закладах таких практик, як трудове виховання, суворі дисципліна та морально-релігійне наставництво, потребує критичного підходу і відповіді

на запитання: чи завжди такі системи виховних впливів були гуманними? Де проходить межа між педагогічною вимогою та примусом, між виховним впливом і авторитарним контролем? Приклади Павліковіц і Кракова дозволяють простежити, як у конкретних соціокультурних умовах вибудовувалося педагогічне бачення проблеми дитячої безпритульності та сирітства, їхньої ресоціалізації та адаптації до соціального середовища. Це дослідження також актуалізує питання про вплив християнської етики, державної політики і суспільних очікувань на інституційні моделі турботи про дітей, які опинилися в кризовій ситуації, а також дозволяє краще зрозуміти історичні витоки сучасних підходів до виховання вразливих категорій дітей.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Питання соціалізації дітей-сиріт і безпритульних у контексті виховних практик спеціалізованих закладів Кракова кінця XIX – початку XX століття у науковій літературі висвітлюється переважно в межах ширших соціально-історичних або правових досліджень. Увага багатьох авторів зосереджувалася на загальних тенденціях опіки та допомоги дітям у складних життєвих обставинах (I. Szczepaniak-Wiecha, T. Zbyra), становленні форм опіки в історичному розвитку – від середньовічних шкіл до будинків соціальної допомоги, а також на етичних та правових засадах виховання неповнолітніх у виправних закладах (A. Meissner, D. Raś, B. Zinkiewicz). Деякі з робіт висвітлюють історичний контекст дитинства у Галичині (E. Dolata), а також юридичне забезпечення прав дітей у минулому (J. Podolak-Zajac). У сучасній науковій дискусії варто відзначити також дослідження Małgorzaty Marii Krakowiak – науковиці, що спеціалізується на проблематиці ресоціалізації молоді, яка у своїй статті «Publicystyczny obraz «zranionej tożsamości» młodego pokolenia – wychowanków zakładów resocjalizacyjnych na początku XX wieku»

(2024 р.) розглядає суспільно-публіцистичне сприйняття вихованців спеціалізованих закладів початку XX століття. Хоч подана інформація про філіальний заклад у Павліковіцах є фрагментарною, сама публікація засвідчує актуальність дослідження проблеми у сучасному науковому середовищі. Однак, попри вагомість і змістовність цих праць, вони лише побіжно торкаються теми щоденної виховної практики в окремих закладах, зокрема таких, як виховний заклад у Павліковіцах та притулок Казімежа Семашка в Кракові.

Окрему групу становлять праці, присвячені дітям чи інституціям, зокрема біографічні нарис про Броніслава Маркевіча та Казімежа Семашка (С. Kustra, F. Bima), або ж роботи, в яких аналізується педагогічна концепція «виховання через працю» в поглядах представників опікунської педагогіки (R. Stojecka-Zuber). Особливий інтерес становить також видання (1887 р.) К. Langie, який безпосередньо описував організацію роботи притулку, заснованого Семашком, а також згадки про виховання занедбаної молоді у праці (1905 р.) J. Muczkowskiego. У згаданих текстах автори висвітлюють важливі аспекти суспільного ставлення до виховання дітей та конкретні щоденні механізми функціонування закладів. Вартий уваги внесок у дослідження цієї теми зробив також F. Sypowski, який у своїй публікації (1908 р.) високо оцінив діяльність виховного закладу, заснованого Броніславом Маркевічем у Павліковіцах, та у своїх висновках закликав до створення подібних установ на ширшому суспільному рівні.

Дослідницьку цінність мають першоджерела, що безпосередньо відображають тогочасні події та практики, дають змогу простежити конкретні виховні механізми, зокрема періодичні видання, які відображають сучасну оцінку діяльності виховних закладів Кракова: «Głos Narodu», «Kurjer Krakowski», щомісячник «Powściągliwość i Praca», педагогічна періодика – «Przewodnik Oświatowy» і щорічники «Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo» та «Szkolnictwo». Усі ці джерела створюють підґрунтя для реконструкції виховного процесу в досліджуваних інституціях, дозволяючи не лише розширити наявне уявлення про функціонування подібних закладів, а й здійснити власний аналіз ідейно-виховної моделі досліджуваних закладів.

Метою статті є історико-педагогічний аналіз соціально-виховних практик у дитячих закладах Кракова кінця XIX – початку XX століття в контексті соціальних викликів та педагогічних ідей епохи. Особлива увага приділяється впливу християнської етики, трудового виховання, ролі духовенства та суспільних трансформацій на формування моделі виховання у цих установах. Для реалізації мети були

поставлені **дослідницькі** завдання: визначити соціально-історичні чинники виникнення дитячих закладів у Кракові наприкінці XIX – на початку XX століття; проаналізувати виховні моделі та практики, застосовувані у цих установах щодо дітей у складних життєвих обставинах; виокремити ключові компоненти виховання: морально-релігійне наставництво, працю та дисципліну; здійснити порівняльний аналіз двох типологічно різних краківських закладів з огляду на їхні педагогічні підходи; оцінити роль духовенства і міських структур у формуванні та підтримці інституційної опіки.

Результати та дискусії. Історія педагогіки охоплює широкий спектр питань, що дозволяють нам сьогодні глибше осмислювати, аналізувати та вдосконалювати процеси виховання і соціалізації дітей. Водночас низка важливих тем залишаються малодослідженими, що зумовлює потребу їх подальшого наукового осмислення. Однією з таких тем є питання соціального виховання сиріт і безпритульних дітей у Кракові наприкінці XIX – на початку XX століття, зокрема в контексті залучення дітей до праці як елемента виховного процесу. Варто зазначити, що подібні практики, які згодом стали характерними для інституційної опіки в Кракові, вже протягом тривалого часу впроваджувалися в освітніх та виховних системах країн Західної Європи, де акцент робився на ресоціалізацію безпритульних дітей через застосування виховних, а не каральних методів (Krakowiak, 2024).

Імпульсом до розвитку підходів до соціалізації дітей у складних життєвих обставинах стала переоцінка традиційних каральних практик щодо неповнолітніх. У цей період відбувався поступовий перегляд кримінального законодавства, зростала увага до створення спеціалізованих установ для дітей, які порушили закон, та наголошувалося на важливості виховної роботи як засобу профілактики дитячої злочинності (Raś, 2006). Праця почала розглядатися не лише як засіб дисциплінування, а як елемент формування соціально корисних навичок, відповідальності, а в ширшому сенсі – як шлях до інтеграції дитини в суспільство.

На кінець XIX століття у Кракові все активніше порушувалося питання необхідності реформування підходів до опіки над дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах. Серед урядовців, науковців та представників громадськості, які досліджували явище безпритульності, сирітства та занедбаного дитинства, набув поширення погляд про необхідність поступового переходу від традиційної філантропічної допомоги, що організовувалася костелом та благодійними об'єднаннями за кошти приватних осіб, до більш сталої й системної форми – державної (інституційної) опіки (Zburad, 2016). Такий підхід обґрунтову-

вався зростанням кількості дітей, які потребували допомоги, незважаючи на активну діяльність численних товариств, які займалися доброчинною та опікунською діяльністю (Podolak-Zajac, 2016). Особливу увагу привертала численна група безпритульних дітей: як тих, що прибували до Кракова з навколишніх сіл у пошуках кращих умов життя, так і тих, хто, народившись у самому місті в умовах крайньої бідності та бездоглядності з боку дорослих, часто будучи спадково хворими або позашлюбними, опинявся на вулиці без жодних засобів до існування. (Muczkowski, 1905). Це зумовило потребу створення нових форм опіки, що поєднували б виховну функцію з механізмами соціальної адаптації та ресоціалізації, зокрема в рамках публічних інституцій.

Одним із провідних виховних закладів, у якому працю системно впроваджували як метод виховання, був заклад у Павліковіцах (Pawlikowice) – невеликому селі поблизу Кракова, створений у 1903 році для осиротілих та убогих хлопців. Він функціонував як філія закладу в Мейсцу Пястовем (Miejsce Piastowe), що належав до Товариства «Стриманість і Праця» (Towarzystwo «Powściągliwość i Praca»), і вирізнявся чіткою духовно-релігійною спрямованістю. Засновником першого закладу в Мейсцу Пястовем та головним ідейним натхненником проекту був ксьондз Броніслав Маркевіч, який доручив керівництво філією в Павліковіцах своєму колишньому вихованцю – Й. Латускові (J. Latuskow) (Pamięci Karłana, 1912). Провідною морально-виховною засадою, що лежала в основі щоденної діяльності закладу, була християнська чеснота стриманості, яку вихованці мали засвоїти не лише як особисту рису, а як фундамент духовного та соціального становлення. Окрім зазначеної чесноти, в досліджуваний період важливим було формування у молоді цілісної системи моральних орієнтирів, що включала смирення, послух, скромність і самообмеження, які розглядалися як основа становлення відповідальних та духовно зрілих громадян (Raś, 2011).

Зазначене вище Товариство «Стриманість і Праця» ґрунтувалося на ідеях ксьондза Яна Боско – видатного італійського священнослужителя, засновника Товариства св. Франциска Селезего (św. Franciszka Salezego). У ньому чітко окреслювались такі поняття, як «самопоміч» та «братерство», що надалі проявлялись у здатності випускників закладу застосовувати їх у повсякденному житті: допомагати ближньому, працювати на благо свого народу, суспільства та Костелу (Pamięci Karłana, 1912). В Товаристві підкреслювалася висока священна роль, яку вони виконують, а саме: «...певною мірою сприяти виконанню місії Польщі у поширенні братерства народів, Костелу – у поширенні Царства Божого на землі,

а людства – у відродженні та визволенні» (Pamięci Karłana, 1912).

Завдяки чітко організованій і концептуально вивірній системі повсякденного життя, вихованці віком від п'яти до шістнадцяти років мали змогу не лише здобувати базову загальну освіту, але й систематично опановувати практичні трудові навички. Власне господарство закладу включало розведення великої й малої рогатої худоби, бджільництво, садівництво та городництво (Franciszek Sypowski, 1908) – усі ці сфери забезпечували учнів залученням до конкретної фізичної праці, що сприяла формуванню трудових умінь, дисципліни та відповідальності. Варто наголосити, що вирощене дітьми та зібране зерно перероблялося ними самостійно, вони випікали з нього хліб для усієї спільноти, що також демонструє інтеграцію виробничого процесу в систему виховання. Окрім сільськогосподарських робіт, значна увага приділялася ремісничій освіті: учні опановували шевство, кравецтво, теслярство, брали участь у реставрації старих будівель і спорудженні нових об'єктів інфраструктури (Franciszek Sypowski, 1908). Таким чином, праця в закладі не носила епізодичного чи допоміжного характеру, а була складовою педагогічної програми, спрямованої на ресоціалізацію та професійну орієнтацію дітей.

Важливі відомості про її реалізацію містяться в матеріалах, опублікованих у місячнику «Powściągliwość i Praca», які стали цінним джерелом для нашого дослідження (виходив із 1898 року з перервами – до 2006 року). Упродовж тринадцяти років його редактором був Броніслав Маркевіч, який суттєво вплинув на змістовне наповнення та ідеологічну спрямованість видання, втілюючи у публікаціях власні педагогічні погляди та концепцію виховання. Цей періодичний орган не лише інформував про напрями діяльності товариства й новини з життя виховних закладів, але й виконував функцію суспільно-культурного комунікатора, висвітлюючи питання виховання, стан дитячої безпритульності, морально-етичні виклики часу, а також вшановував меценатів та благодійників, які фінансово підтримували діяльність організації. Зокрема, в номері за 1908 рік опубліковано звернення до читачів із проханням про фінансову підтримку на завершення будівництва п'ятиповерхового будинку в Мейсцу Пястовем, в якому передбачалося облаштування млина та різноманітних ремісничих майстерень, оскільки для завершення робіт бракувало 20 тисяч корон (Ogłoszenie, 1908). Молоді майстри, здебільшого двадцятирічні юнаки, колишні вихованці закладу, що працювали в Мейсцу Пястовем, нерідко скеровувалися до Павліковіц для передачі знань і практичного досвіду іншим вихованцям (Franciszek Sypowski, 1908). Це свідчить не лише

про високий рівень самоорганізації установи та її відкритість до суспільного діалогу, але й про амбітне прагнення створити простір, де вихованці могли б не лише жити й навчатися, а й здобувати фахові навички, що відкривало реальні перспективи інтеграції в суспільство.

Ключовою рисою цієї моделі було залучення випускників до подальшої роботи в закладі вже в ролі наставників, що зміцнювало механізми самозабезпечення й зменшувало потребу в зовнішній підтримці. Разом з тим така практика мала потужне виховне значення – формувала відповідальність, почуття спільності, навички співпраці та соціальної участі. Її ефективність також забезпечувалася дотриманням встановлених Броніславом Маркевічем таких педагогічних принципів, як повага до особистості вихованця, професіоналізм, педагогічне проектування, емоційний зв'язок, принцип істини, блага дитини, особистого прикладу (Kustra, 2022).

Заслужують на увагу нотатки краківського адвоката, судді з питань опіки дітей, Францішка Сиповського, зроблені під час його візиту до виховного закладу в Павліковіцах, автор із захопленням описує побачене, фіксуючи як позитивні враження, так і важливі спостереження щодо організації побуту та виховного процесу. Особливо виокремлюється атмосфера відкритості, яка панувала як серед вихованців, так і в адміністрації закладу. Це виявлялося у готовності до широго діалогу, наданні внутрішньої документації, таких як річні звіти про діяльність установи, фінансові баланси, дані про прибутки й витрати, що є свідченням прозорості функціонування закладу (Franciszek Sypowski, 1908).

У цьому контексті варто акцентувати, що в установі свідомо відмовлялися від виховання дітей через репресивні методи, на відміну від ситуації, що існувала в народних школах. Використання батога все ще залишалося поширеною практикою – тілесні покарання слугували звичним інструментом педагогічного впливу, і саме особиста позиція вчителя чи вихователя визначала, чи застосовуватиметься подібна методика у процесі виховання (Dolata, 2012). На думку Броніслава Маркевіча, засновника закладів, використання покарань як засобу впливу є несумісним із самою ідеєю виховання і може мати лише обмежене застосування в установах карного типу, але жодним чином – у виховних (Pamięci Karęłana, 1912). Цю ідею підтверджують і сучасники Маркевіча: у статті за 1902 рік, опублікованій у газеті «Шкільництво» в місті Новий Сонч (Галичина), зазначалося, що «...цього вимагає дух часу, гуманістичні почуття і, нарешті, сумна практика сьогодення, яка показує, що застосування тілесних покарань у школі не дає бажаного ефекту і в багатьох випадках нара-

жає вчителя на численні неприємності» (Kary cielesne w szkołach 1902). Отже, приклад Павліковіц демонструє, що виховання через працю у цьому закладі не ототожнювалося з формою покарання чи примусу, як це траплялося в інших моделях, а навпаки – стало засобом формування самосвідомості, відповідальності й активної участі дитини у житті спільноті, що відповідало гуманістичним засадам доби.

Ілюстрацією послідовної реалізації відмови від репресивних практик у вихованні слугують також залишені свідчення вже згаданого нами вище Сиповським. Його записи дозволяють глибше зрозуміти характер педагогічного середовища: попри закритий тип перебування (який набуває широкої популярності на початку XX століття) (Zbyrad, 2016), в установі панувала атмосфера довіри, підтримки й родинного тепла, яку формували педагоги. Як зазначає автор, головна увага приділялася не лише формальним правилам, а саме моральному становленню дитини – розвитку її внутрішньої дисципліни, навичок самостійності, працьовитості й взаємодопомоги (Franciszek Sypowski, 1908). Праця, у цьому випадку, ставала не просто частиною розпорядку дня – вона була «...основною формою педагогічної терапії і, водночас, професійної підготовки» (Meissner, 2002). Такий підхід дозволяв не лише задовольнити базові потреби установи, а й формував у дітей реалістичну картину дорослого життя, в якому кожна діяльність вихованця має цінність і сенс. Важливо, що педагогічна ідея праці тут не супроводжувалась примусом чи страхом, а була органічно вплетена в логіку виховного процесу. Саме завдяки цьому Павліковіце сприймалося не як місце ізоляції, а як середовище для зростання, зміни і підготовки до повноцінної участі в соціумі.

Щоб глибше зрозуміти особливості виховної роботи закладів у роботі з сиротами та безпритульними, розглянемо також досвід краківської установи, що діяла в іншому соціальному та просторовому контексті. Однією з ключових постатей, яка вплинула на формування цієї моделі виховання, був Казімеж Семашко – представник Товариства Місіонерів св. Вікентія де Пауло, ксьондз, вихователь, активний громадський діяч. Педагогічна діяльність Семашка була тісно пов'язана з турботою про дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах: сиріт, безпритульних, волоцюг та молоді, позбавленої базових умов для існування. Його авторитет серед вихованців формувався не лише завдяки формальній ролі керівника, а передусім через щиро батьківське ставлення до дітей – саме це вирізняло його як наставника, якому довіряли й до якого зверталися за підтримкою.

Заснований Казімежем Семашком у 1882 році притулок у Кракові став прикладом

інституції, що реалізовувала ідею виховання через працю. Історія знайомства Семашка з дітьми, які жили на вулиці, говорить про його щире бажання допомогти їм у найпростіший спосіб – даючи їжу. Однак ближче познайомившись з ними, він зрозумів, що цим дітям потрібна не лише тимчасова допомога, а й стабільне місце для ночівлі, підтримка і, насамперед, перевиховання. Його небайдужість, особиста відданість справі та щоденні зусилля поступово здобули підтримку місцевої громади. У 1886 році, завдяки фінансовій допомозі міської влади, було придбано будинок за адресою вул. Довга, 38 (Długa, 38), що забезпечило інституціональну стабільність притулку та можливість розширення його діяльності (Bima, 1996).

Мета закладу чітко окреслювалася як порятунк і соціалізація дітей (Langie, 1887), позбавлених батьківської опіки та матеріальних засобів до існування. Програма виховання передбачала не лише задоволення базових потреб (проживання, харчування), а й системне морально-релігійне, загальноосвітнє та професійне навчання. Освоєння ремесла було не факультативним, а обов'язковим елементом підготовки до самостійного життя.

Інформацію про функціонування закладу, створеного Казімежем Семашком у Кракові, подає Леон Пьотровський (Leon Piotrowski) у статті, опублікованій у 1905 році в краківській газеті «Głos Narodu». Автор коротко змальовує загальну ситуацію щодо становища безпритульних, осиротілих і убогих дітей у регіоні, наголошуючи на обізнаності громадськості з цією проблемою. Він зазначає, що більшість мешканців чула про діяльність закладу в Павлівовіцах, однак притулок, яким опікувався ксьондз Казімеж Семашко, залишався маловідомим навіть у самому Кракові. Згідно зі спостереженнями Пьотровського, у місті діяв заклад, який, за словами автора, «замінював бідним і покинутим хлопцям дім і родинне тепло» (Piotrowski, 1905). Цей вислів не лише підкреслює цінність притулку для його вихованців, а й виразно засвідчує гуманістичну суть діяльності Семашка, який не обмежувався адміністративною роллю, а глибоко переймався долею кожної дитини. Таким чином, притулок у Кракові був не просто місцем утримання, а справжнім простором турботи, формування цінностей і підтримки, що давало дітям шанс на нове життя.

Організаційна структура закладу передбачала поділ вихованців на чотири основні групи: малолітні діти; діти, що відвідували школу; стажисти (що навчалися у майстрів); а також ті, хто проходив навчання в підмайстрів. Розпорядок дня був чітко регламентований: навчальні години, обов'язкове повернення до притулку не пізніше дев'ятої вечора, щоденні молитви

(ранкові та вечірні), а в неділю – спільне відвідування костюлу. Вихованці, які у святкові дні залишалися на практиці у майстра, мали бути відповідно відмічені у спеціальному зошиті, що засвідчувало місце їхнього перебування та убезпечувало від безконтрольного блукання містом (Langie, 1887). Особливу увагу приділяли моральному заохоченню: за успіхи в навчанні діти отримували нагороди, що мало як виховну, так і мотиваційну функцію. Таким чином, заклад Семашка поєднував духовне виховання з практичним навчанням, а також зусиллями щодо інтеграції дітей у соціальне життя через працевлаштування.

Особливу увагу Семашко приділяв питанню професійної підготовки вихованців, адже вбачав у цьому головний шлях до їхньої соціалізації. Х.Ю. Діхм (X.J. Dihm), автор статті, розміщеної у щорічнику «Roczniki Obydwyh Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo» наголошує, що ксьондз «...цілими днями ходив по Кракову у пошуках майстрів», які погодились би навчати ремеслу колишніх волоцюг (Dihm, 1905). Однак знайти таких наставників було непросто – існували соціальні упередження щодо походження дітей, а також матеріальні труднощі: оплата за навчання, забезпечення одягом і покриття інших витрат лягала на плечі їхнього опікуна.

Варто наголосити, що Семашко висував чіткі вимоги до якості навчання, не допускаючи поверхневого ставлення до учнів. Він не погоджувався на ситуації, коли діти замість ремісничого навчання виконували побутові чи прислужові функції – наприклад, нагляд за дітьми майстра чи виконання дрібних доручень (Rzymek, 1912). Такий підхід свідчить про послідовну педагогічну позицію керівника закладу, спрямовану на справжню професійну підготовку, а не на тимчасову зайнятість.

Конфліктною виявилася й вимога Семашка щодо звільнення дітей від роботи в неділю, аби ті могли присвятити день молитві та відпочинку. Майстри, однак, сприймали цю умову як втрату робочого ресурсу, що вимагало від них пошуку додаткового працівника. У відповідь вони вимагали компенсації, трактуючи вихідний день як «простий» (Rzymek, 1912).

У місцевій пресі діяльність Семашка викликала широкий резонанс. Ще у 1887 році в газеті «Kurjer Krakowski» подано опис функціонування його закладу, який на той час утримував шістдесят вихованців. Усі вони мали можливість отримувати фахову ремісничу освіту, яка оплачувалася з власних коштів ксьондза. Вибір ремесла не був випадковим – до нього підходили з усвідомленням, що обрана професія стане справою їхнього життя і такою, що мусить приносити їм хліб (X.Y., 1887). Слід зазначити, що вихованці не лише навчалися фаху, але й засвоювали важливу ідею: праця

має величезну цінність, не є лише засобом виживання.

Усі ці обставини вказують на те, що Семашко дбав не лише про базове функціонування притулку, але й намагався сформувати у вихованців почуття гідності, віру в себе та у власне майбутнє. Він прагнув, щоб діти, які залишилися без родини, знали: у них є місце, де їх завжди чекає підтримка й безпечне середовище – «місце, що замінило їм батьківський дім і де вони перебуватимуть під постійним наглядом та опікою» (Langie, 1887).

Таким чином, у контексті зазначених джерел простежується багатовимірний підхід Семашка до виховання, що поєднував соціальну турботу, духовний супровід і практичну підготовку до дорослого життя. Притулок не лише забезпечував побутові умови, а й формував у дітей відчуття приналежності та впевненості. Діяльність Семашка постає як приклад індивідуалізованої виховної моделі, у якій вирішальне значення мали не лише матеріальні ресурси, а передусім людське ставлення, моральна відповідальність і далекоглядне соціальне бачення.

На початку своєї доброчинної діяльності ксьондз, Казімеж Семашко, не розраховував на жодну підтримку з боку державних чи муніципальних органів. Його допомога дітям базувалася виключно на особистій ініціативі та обмежених фінансових можливостях. Цікаво, що вже на цьому етапі проявлялася його далекоглядна соціальна інтуїція: Семашко радив дітям, які заробляли в літній час скромні суми (близько 50 центів), відкладати кошти на житло, принаймні на зимовий період (Langie, 1887). За його словами, влітку діти могли ще знайти тимчасовий нічліг, але взимку потребували оплаченого приміщення. Проте, як свідчить джерело, більшість дітей не прислухалась до порад опікуна: вони витрачали гроші, а з настанням холодів поверталися до Семашка в пошуках допомоги. У відповідь він демонстрував послідовність у вихованні відповідальності: відмовляв у підтримці, нагадуючи про свої попередження. Така поведінка була частиною виховної стратегії – через досвід труднощів діти почали самостійно накопичувати кошти на зиму, усвідомлюючи важливість фінансової передбачливості, розуміння причинно-наслідкових зв'язків та важливість дотримання правил (Langie, 1887).

Особливо цінними для дослідження організації виховної роботи є свідчення, викладені у праці Казімежа Ланге (Kazimierz Langie) під назвою «Притулок Казімежа Семашка та Будинок добровільної праці для бідних покинутих хлопців» («Ks. Kazimierza Siemaszki Dom Schronienia i Dobrowolnej Pracy dla biednych opuszczonych chłopców»). У цій роботі детально описано, як Семашко вибудував власну шкільну інфраструктуру при закладі. Спочатку

він заохочував вихованців відвідувати міську школу, однак незабаром зіткнувся з серйозною проблемою – відсутністю контролю: діти часто прогулювали заняття, вешталися містом і поверталися до звичок вуличного життя. Усвідомивши ризики, ксьондз вирішив радикально змінити підхід: він організував денну та вечірню школу безпосередньо на території притулку (Langie, 1887). Таким чином, молодші вихованці фактично не залишали меж закладу, що поступово набував ознак установи закритого типу, в якій було поєднано проживання, навчання, виховання та професійну підготовку. Це дозволяло не лише забезпечити дисципліну, а й гарантувати послідовність у виховному процесі, надаючи кожному вихованцю чітку структуру дня, орієнтовану на формування соціально адаптованої особистості.

Освітній процес у школі організовувався з урахуванням не лише академічних потреб, а й морально-духовного та естетичного виховання. У ній безоплатно працювали такі вчителі, як ксьондз Махніцкі (Ksiądz Machnicki) – викладав релігію, Двожак (Dworzak) – польську, німецьку мови та науку рахунків, Й. Серославський (J. Sierosławski) навчав музики та співу (Langie, 1887). Учні мали змогу опанувати гру на фортепіано або трубі, а свої навички демонстрували під час виступів у недільному хорі або оркестрі. Програма навчання також передбачала читання релігійної літератури, що, безперечно, сприяло формуванню духовного світу дитини та підготовці її до подальшої соціалізації.

У питанні дисципліни та застосування покарань ксьондз Казімеж Семашко дотримувався виваженого підходу. Він наголошував, що кара є крайнім засобом виховного впливу, якого вдається уникати, однак у разі необхідності не ухиляється від її використання – тільки, «... коли виникає потреба, заради інших – говорив він, – я ніколи не залишу проступок без покарання, якого встановив різні ступені» (Langie, 1887). Покарання в його розумінні не мало на меті приниження, а слугувало засобом утвердження справедливості та формування внутрішньої відповідальності. Навіть використання методу догани, яку він прирівнював до «батьківської влади», Семашко готовий був застосовувати лише за згодою самого вихованця. Якщо ж учень не визнавав своєї провини і не бажав добровільно прийняти покарання – йому могла загрожувати втрата місця у закладі.

Таким чином, діяльність Казімежа Семашка вирізняється системним, комплексним підходом до виховання дітей у складних життєвих обставинах. Він не лише забезпечував матеріальну допомогу, але й формував у вихованців почуття відповідальності, дисципліни, духовності та віри у власні сили. Створена ним модель стала прикладом ефективного поєд-

нання педагогіки, релігії та соціальної роботи в умовах нестачі державної підтримки.

Заклад, започаткований Семашком, із притулку для міських сиріт та місця праці для бездомних з часом трансформувалася у стабільну виховну установу, яка відповідала на нові соціальні виклики та пропонувала молоді не лише захист, а й можливості для навчання, розвитку і підготовки до самостійного життя (Rzymek, 1912). Попри брак фінансування та матеріальної бази, завдяки духовній основі і спільноті небайдужих осіб заклад утвердився як осередок соціального підйому. Він не базувався на експлуатації праці дітей, як це було в інших подібних установах, а став справжньою муніципальною освітньо-виховною інституцією, яка готувала молодь до самостійного життя.

Висновки. Соціально-виховні практики, впроваджені в дитячих закладах Кракова наприкінці XIX – на початку XX століття, були відповіддю на численні соціальні виклики доби: убогість, безпритульність, сирітство, зростання злочинності серед неповнолітніх та відсутність ефективної державної системи опіки. У цих умовах провідну роль у створенні й функціонуванні дитячих установ відігравали духовенство, добродійні об'єднання, товариства, та індивідуальні ініціативи, тоді як участь міських структур у зазначений період була мінімальною й зазвичай обмежувалася втручанням лише тоді, коли проблема безпритульності та сирітства набувала значного суспільного розголосу. Це зумовило формування альтернативних моделей виховання, у яких поєднувалися педагогічна інтуїція, релігійна етика та практичні спроби ресоціалізації дітей в умовах браку матеріальних і організаційних ресурсів.

Аналіз діяльності двох типологічно різних закладів засвідчив, що ключовими елементами виховної діяльності були:

- трудове залучення як засіб соціального включення;
- морально-релігійне наставництво, що закладало духовну основу виховання та сприяло формуванню внутрішніх переконань;
- індивідуальний підхід до дитини в умовах інституційної опіки, наскільки це дозволяли ресурси та обставини;
- формування навичок самовиховання та здатності до самостійного морального вибору в повсякденних ситуаціях;
- залучення до спільного життя громади закладу, що сприяло розвитку почуття приналежності, взаємної підтримки та дисципліни.

Особливе значення в цьому контексті має моральна позиція Кардинала Стефана Вишинського (Stefan Wyszyński) (1901–1981) – видатного польського релігійного й державного діяча, архієпископа, єпископа-патріота, відомого як «Примас Тисячоліття», який у другій поло-

вині XX століття сформулював цінні орієнтири для роботи з молоддю. Він підкреслював важливість підтримки та співпереживання в роботі з дітьми, застерігав від зосередженості лише на їхніх помилках, оскільки кожен має право на помилку, а замість осуду – пропонував близькість і розуміння. Адже молодь, як зазначав Вишинський, «потребує радості і хоче знати, що є Хтось, хто її любить» (Ligeza, 2021). Попри проголошення таких цінностей, реалізація їх на практиці часто залежала від особистості вихователя та конкретних умов закладу.

Враховуючи безсумнівну цінність описаних виховних практик, їхній критичний аналіз виявив і низку суперечностей. Система виховання, що поєднувала морально-релігійне наставництво, працю та дисципліну, іноді ризикувала стати надто формалізованою, що могло знижувати глибину особистісного контакту між вихователями й дітьми. Межа між педагогічною вимогою та примусом у таких умовах була вкрай тонкою, а сам виховний вплив часом набував рис авторитарного контролю. Водночас, саме завдяки мотивації вихователів, заснованих на християнських принципах милосердя, безкорисливості та турботи – таких, які підкреслював Кардинал Вишинський, – ці практики не перетворювалися на репресивну систему, а прагнули дати дітям шанс на нове життя.

У подальших наукових розвідках доцільно поглибити аналіз виховних практик в інших регіональних осередках Галичини та Царства Польського у зазначений період, порівнюючи їх із європейськими моделями виховання дітей у складних умовах. Окремого аналізу заслуговує питання гендерної специфіки виховання, а також участі жінок у благодійній і педагогічній діяльності в закладах подібного типу. Дослідження можуть бути розширені в напрямку вивчення ролі релігійного дискурсу у виховному процесі та впливу суспільних трансформацій на інституційні моделі опіки в умовах Першої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bima F. Książka Kazimierz Siemaszko i jego dzieło (1875–1904). *Nasza Przyszłość*. 1996. № 86. S. 507–539. URL: <https://ojs.academicon.pl/np/article/view/7400/8028>.
2. Dihm X. J. Śp. X. Kazimierz Siemaszko. *Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo*. 1905. R. 11. № 1. S. 20–25. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/984262/edition/943493/content>.
3. Dolata E. Dzieciństwo galicyjskie na początku XIX wieku w świetle chłopskiej literatury pamiętnikarskiej. *Przegląd Pedagogiczny*. 2012. № 1. S. 198–213.
4. Kary cielesne w szkołach. *Szkolnictwo: organ nauczycieli ludowych*. 1902. № 14. S. 109–110. URL: <https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/289871/edition/276757/content>.

5. Krakowiak M.M. Publicystyczny obraz “zranionej tożsamości” młodego pokolenia – wychowanków zakładów resocjalizacyjnych na początku XX wieku. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. 2024. № 2. S. 67–80.

6. Kustra C. Zasady wychowania w koncepcji opiekuńczo-wychowawczej bł. Ks. Bronisława Markiewicza (1842–1912) jako źródło inspiracji i motywacji do działalności duszpastersko-wychowawczej. *Edukacja. Terapia. Opieka*. 2022. № 4. S. 112–122. doi: <http://dx.doi.org/10.52934/eto.168>.

7. Langie K. Ks. Kazimierza Siemaszki dom schronienia i dobrowolnej pracy dla biednych opuszczonych chłopców. Kraków: Wydawnictwo “Nowej Reformy”, 1887. 39 s. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/122926/edition/133983/content>.

8. Ligęza E. Kardynał Stefan Wyszyński jako autorytet w wychowaniu młodzieży – wybrane wskazania. *Forum Pedagogiczne*. 2021. № 2. S. 349–357. URL: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_21697_fp_2021_2_26.

9. Meissner A. Teoretyczne postawy opieki nad dzieckiem sierocym w Galicji. *Galicja i jej dziedzictwo. Opieka nad dzieckiem w Galicji* / red. A. Meissner. Rzeszów, 2002. T. 16. S. 11–28.

10. Muczkowski. Przymusowe wychowanie zaniedbanej młodzieży. Kraków: Druk. “Czasu”, 1905. 24 s. URL: <https://polona2.pl/item/przymusowe-wychowanie-zaniedbanej-mlodziezy,Njc4NjUwNzU/0/#item>.

11. Ogłoszenie. Powściągliwość i Praca. 1908. № 6. S. 48. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/969070/edition/929666/content>.

12. Pamięci Kapłana Pedagoga. Powściągliwość i Praca. 1912. № 10. S. 81–84. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/969126/edition/929722/content>.

13. Piotrowski L. Zakład Im. ks. Siemaszki. *Głos Narodu*. 1905. № 415. S. 2. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/163028/edition/154735/content>.

14. Podolak-Zajac J. Udział galicyjskich prawników w kształtowaniu się prawnych podstaw opieki nad dziećmi i młodzieżą. *Studia i Prace Pedagogiczne*. 2016. № 3. S. 193–209.

15. Raś D. O poprawie winowajców w więzieniach i zakładach dla nieletnich: propozycje prawników, lekarzy, działaczy społecznych i pedagogów oraz rozwój więziennictwa do połowy XX wieku. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 2006. 280 S. URL: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/835/1/Ras_O%20poprawie%20winowajc%C3%B3w%20w%20wi%C4%99zieniach.pdf.

16. Raś D. Rodziny ubogie i przestępczość od XVI do XX w.: warunki życia, badania psychologiczno-społeczne, dobroczynność i wychowanie młodzieży. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, 2011. 172 s.

17. Rzymelka X. J. Zakład im. X. Siemaszki w Krakowie. *Przewodnik Oświatowy*. 1912. № 7–8. S. 273–281. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/251452/edition/239607/content>.

18. Sypowski F. Powściągliwość i praca w Pawlikowicach: wrażenia i wnioski ze zwiedzenia Zakładu Wychowawczego dla Ubogich i Osieroconych Chłopców w Pawlikowicach–filii Tow. “Powściągliwość i Praca” w Miejsu Piastowem. Kraków: nakł. autora, 1908. 72 s.

19. Szczepaniak-Wiecha I. System opieki nad dzieckiem opuszczonym w Polsce (1900–1939) – wybrane aspekty. *Rozwój rodzinnych form opieki. Z zagadnień historii pracy*

socjalnej w Polsce i w świecie / red. A. Małek, S. Krystyna, I. Szczepaniak-Wiecha. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. S. 109–119.

20. X.Y. Schronisko ks. Lubomirskiego. *Kurjer Krakowski*. 1887. № 3 (5 stycznia). S. 4–5. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/794776/edition/757476/content>.

21. Zbyrad T. W trosce o dziecko: kształtowanie się form opieki od średniowiecznych szpitali do domów pomocy społecznej. *Polska Myśl Pedagogiczna*. 2016. № 2. S. 391–409. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/2745a0b4-1b35-44cf-8b15-42a5220739ad/content>.

REFERENCES:

1. Bima, F. (1996). Ksiądz Kazimierz Siemaszko i jego dzieło (1875–1904) [Priest Kazimierz Siemaszko and his work (1875–1904)]. *Nasza Przyszłość*, 86, 507–539. URL: <https://ojs.academicon.pl/np/article/view/7400/8028> [in Polish].

2. Dihm, X. J. (1905). Śp. X. Kazimierz Siemaszko [The late Father Kazimierz Siemaszko]. *Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo*, 11 (1), 20–25. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/984262/edition/943493/content> [in Polish].

3. Dolata, E. (2012). Dzieciństwo galicyjskie na początku XIX wieku w świetle chłopskiej literatury pamiętnikarskiej [Galician childhood at the beginning of the 19th century in the light of peasant memoir literature]. *Przegląd Pedagogiczny*, 1, 198–213 [in Polish].

4. Kary cielesne w szkołach [Corporal punishment in schools]. (1902). *Szkolnictwo: organ nauczycieli ludowych*, 14, 109–110. URL: <https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/289871/edition/276757/content> [in Polish].

5. Krakowiak, M. M. (2024). Publicystyczny obraz “zranionej tożsamości” młodego pokolenia – wychowanków zakładów resocjalizacyjnych na początku XX wieku [The journalistic image of the “wounded identity” of the young generation – wards of reformatory institutions at the beginning of the 20th century]. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 2, 67–80 [in Polish].

6. Kustra, C. (2022). Zasady wychowania w koncepcji opiekuńczo-wychowawczej bł. Ks. Bronisława Markiewicza (1842–1912) jako źródło inspiracji i motywacji do działalności duszpastersko-wychowawczej [The principles of upbringing in the educational and pastoral concept of Blessed Father Bronisław Markiewicz (1842–1912) as a source of inspiration and motivation for pastoral and educational activity]. *Edukacja. Terapia. Opieka*, 4, 112–122. <https://doi.org/10.52934/eto.168> [in Polish].

7. Langie, K. (1887). Ks. Kazimierza Siemaszki dom schronienia i dobrowolnej pracy dla biednych opuszczonych chłopców [Father Kazimierz Siemaszko’s shelter and voluntary workhouse for poor abandoned boys]. Kraków: Wydawnictwo “Nowej Reformy” URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/122926/edition/133983/content> [in Polish].

8. Ligęza, E. (2021). Kardynał Stefan Wyszyński jako autorytet w wychowaniu młodzieży – wybrane wskazania [Cardinal Stefan Wyszyński as an authority in the education of youth – selected guidelines]. *Forum Pedagogiczne*, 2, 349–357. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/>

bwmata1.element.ojs-doi-10_21697_fp_2021_2_26 [in Polish].

9. Meissner, A. (2002). Teoretyczne postawy opieki nad dzieckiem sierocym w Galicji [Theoretical foundations of orphan care in Galicia]. In A. Meissner (Ed.). Rzeszów. Galicja i jej dziedzictwo. Opieka nad dzieckiem w Galicji. Vol. 16, 11–28 [in Polish].

10. Muczkowski. (1905). Przymusowe wychowanie zaniedbanej młodzieży [Compulsory education of neglected youth]. Kraków: Druk. "Czasu". URL: <https://polona2.pl/item/przymusowe-wychowanie-zaniedbanej-młodzieży,Njc4NjUwNzU/0/#item> [in Polish].

11. Ogłoszenie [Announcement]. (1908). Powściągliwość i Praca, 6, 48. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/969070/edition/929666/content> [in Polish].

12. Pamięci Kapłana Pedagoga [In memory of a priest educator]. (1912). Powściągliwość i Praca, 10, 81–84. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/969126/edition/929722/content> [in Polish].

13. Piotrowski, L. (1905). Zakład Im. ks. Siemaszki [Father Siemaszko's institution]. Głos Narodu, 415, 2. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/163028/edition/154735/content> [in Polish].

14. Podolak-Zajac, J. (2016). Udział galicyjskich prawników w kształtowaniu się prawnych podstaw opieki nad dziećmi i młodzieżą [The participation of Galician lawyers in shaping the legal foundations of child and youth care]. Studia i Prace Pedagogiczne, 3, 193–209 [in Polish].

15. Raś, D. (2006). O poprawie winowajców w więzieniach i zakładach dla nieletnich: propozycje prawników, lekarzy, działaczy społecznych i pedagogów oraz rozwój więziennictwa do połowy XX wieku [On the rehabilitation of offenders in prisons and juvenile institutions: proposals by lawyers, doctors, social activists, and educators and the development of the prison system up to the mid-20th century]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego URL: https://rebus.us.edu.pl/bitstream/20.500.12128/835/1/Ras_O%20poprawie%20winowaj%C3%B3w%20w%20wi%C4%99zieniach.pdf [in Polish].

16. Raś, D. (2011). Rodziny ubogie i przestępczość od XVI do XX w.: warunki życia, badania psychologiczno-

społeczne, dobroczynność i wychowanie młodzieży [Poor families and crime from the 16th to the 20th centuries: living conditions, psychological and social studies, charity and youth education]. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls [in Polish].

17. Rzymelka, X. J. (1912). Zakład im. X. Siemaszki w Krakowie [Father Siemaszko's institution in Kraków]. Przewodnik Oświatowy, 7–8, 273–281. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/251452/edition/239607/content> [in Polish].

18. Sypowski, F. (1908). Powściągliwość i praca w Pawlikowicach: wrażenia i wnioski ze zwiedzenia Zakładu Wychowawczego dla Ubogich i Osieroconych Chłopców w Pawlikowicach – filii Towarzystwa "Powściągliwość i Praca" w Miejscu Piastowym [Temperance and work in Pawlikowice: impressions and conclusions from the visit to the Educational Institution for Poor and Orphaned Boys in Pawlikowice – a branch of the Society "Temperance and Work" in Miejsce Piastowe]. Kraków: Nakład autora [in Polish].

19. Szczepaniak-Wiecha, I. (2006). System opieki nad dzieckiem opuszczonym w Polsce (1900–1939) – wybrane aspekty [The system of care for abandoned children in Poland (1900–1939) – selected aspects]. Rozwój rodzinnych form opieki. Z zagadnień historii pracy socjalnej w Polsce i w świecie. In A. Małek, S. Krystyna, I. Szczepaniak-Wiecha (Eds.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 109–119 [in Polish].

20. X. Y. (1887). Schronisko ks. Lubomirskiego [Father Lubomirski's shelter]. Kurjer Krakowski, 3, 4–5. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/794776/edition/757476/content> [in Polish].

21. Zbyrad, T. (2016). W trosce o dziecko: kształtowanie się form opieki od średniowiecznych szpitali do domów pomocy społecznej [In care for the child: the development of forms of care from medieval hospitals to social welfare homes]. Polska Myśl Pedagogiczna, 2, 391–409. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/2745a0b4-1b35-44cf-8b15-42a5220739ad/content> [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 30.04.2025.

The article was received 30 April 2025.